

शिक्षणासोबत संस्कारही महत्वाचे

प्रसंग- वाकोद येथील ग्रामस्थांशी सुसंवाद

दि. १५-०८-२००६, स्थळ - राणीदानजी हायस्कूलचे पटांगण, वाकोद

वाकोदच्या ग्रामस्थांशी आदरणीय भाऊंचा होणारा संवाद आंतरिक जिद्दाळ्याने ओतप्रोत भरलेला असणारच. एकतर आपल्या या जन्मभूमिविषयी भाऊंना अपार निष्ठा आहे. गावाची शैक्षणिक, सांस्कृतिक, आरोग्यविषयक प्रगती झपाट्याने व्हावी, यासाठी ते सातत्याने सक्रिय सहकार्य करीत असतात. भाऊ गावाच्या विकासासाठी मोठ्या प्रमाणात वेळ ही उपलब्ध करून देतात आणि 'जैन चॅरिटीज'च्या माध्यमातून फार मोठे आर्थिक योगदानही देत असतात. गावातील राजकारण हे विकासाचे राजकारण असावे असे म्हणूनच त्यांना वाटते गावातील परिसरात टापटिपपणा हवा असेल तर अतिक्रमणे दूर होण्याची प्रचंड आवश्यकता आहे. ग्रामपंचायत आर्थिकदृष्ट्या सक्षम आणि गावकरी शैक्षणिक दृष्ट्या, वैचारिकदृष्ट्या प्रगल्भ व्हावेत, ही त्यांची तडफड आहे.

मित्र हो,

आपण दोन वर्षाआधी या कामाला सुरुवात केली. सर्वात जास्त प्राधान्य 'शिक्षण' या विषयाला द्यायचे, आपण ठरविले होते. गेल्या दोन वर्षांमध्ये आपण शिक्षणाच्या बाबतीत काय काम केले, आणि येत्या दोन तीन वर्षात आणखी आपल्याला काय कामे करायची आहेत, याची चर्चा आपण आधी करू, मी असे मानतो की, एखाद्या वेळी आरोग्याचे काम झाले नाही किंवा आर्थिक उन्नतीचे काम झाले नाही, समृद्धीचेही काम झाले नाही, तरी चालेल, परंतु शिक्षणाचे काम मात्र अग्रक्रमाने व्हायला पाहिजे. ज्याला फक्त एक वर्षाची फिकीर आहे, तो माणूस शेतामध्ये ज्वारी लावतो, कपाशी लावतो, ज्याला वर्षा पेक्षा जास्त फिकीर आहे. तो माणूस ज्वारी लावत नाही, तो काहीतरी फळझाडे लावतो, फळे ताबडतोब मिळत नाहीत, ती पाच वर्षांनंतर मिळतात, पण त्याला तेवढा धीर असतो, मात्र ज्याला या सर्व गोष्टी करून, त्याही पलीकडे आगेकूच करायची आहे, तो माणूस झाडे तर लावतोच, पण घरामध्ये शिक्षण द्यायची व्यवस्था करतो. कारण शिक्षणामुळे पिढ्या घडवल्या जातात. शिक्षणाचे रोपटे कुटुंबात रुजले की, अनेक पिढ्या घडवल्या जातात.

शिक्षणाचे महत्त्व जीवनामध्ये आपल्या पोटापाण्यापेक्षाही जास्त महत्वाचे आहे. गरिबीची

परिस्थिती असताना पोटाला चिमटा देऊन १५-१५-२०-२० मैल चालत, खूप कष्ट करून ज्यांनी शिक्षण घेतले, त्यांनी आपल्या कष्टाचे चीज केले केवळ भारतात नव्हे तर विदेशातही त्यांनी कर्तृत्वाचा झेंडा फडकावला. ज्यांनी कष्टांची प्रतिष्ठा राखली, परिश्रमांचे स्मरण ठेवले, स्वतःला सिद्ध केले, चारित्र्य जपले, अनेकांना मदतीचा हात दिला, अशा सज्जन महात्म्यांची आपण परमेश्वरासारखी पूजा केली पाहिजे. म्हणूनच मित्रांनो, मी तुम्हाला कळकळीने सांगतो, शिक्षणाचे महत्त्व आपण लक्षात घेतलेच पाहिजे. आपण घरात उपाशी असलो तरी हरकत नाही, पण मुलांना शिक्षण दिलेच पाहिजे. मागच्या काळात शिक्षणाचे महत्त्व तेवढे जास्त नव्हते, पण येणाऱ्या काळात या शिक्षणाशिवाय कोणतीही गोष्ट शक्यच होणार नाही. पूर्वी सकाळ उगवली म्हणजे गुरेढोरे काढायची आणि रानामध्ये जायचे आणि शेती करायची, दहा पोते झाले की, वर्ष निघून जाईल, असे समजून आपण धकवून नेत होतो. यापुढे शेतीही तशी राहणार नाही.

प्रति एकरी लाख दोन लाख कोणी घायला आले की, शेती विकायला शेतकरी तयार होऊन जातात आणि विकतातही. शेती विकल्यानंतर यांत्रिकीकरण होईल किंवा आणखी काही होईल. जे व्हायचे असेल ते होईल, काळ तर पुढे पुढे जातच राहिल, म्हणून आपण शिक्षणाकडे जर लक्ष देणार नसाल तर आपला कार्यभागच संपलेला आहे अशी वस्तुस्थिती होणार आहे, पुन्हा सांगतो, आपण एकवेळ उपाशी राहिलो तरी चालेल, पण मुला मुलींना शिकवले पाहिजे, तशी खूणगाठ मनाशी पक्की बांधून ठेवा. शिक्षणासाठी मुलांना पाहिजे ती मदत, सढळ हाताने करण्याचा प्रयत्न करा. गावातील शिक्षणाचा दर्जा सुधारलाच पाहिजे, त्यासाठी मी सुद्धा खूप काम करायला तयार आहे.

गावातला एकतरी विद्यार्थी बोर्डात आला पाहिजे! या शाळेला शैक्षणिक दृष्ट्या आणखी काय स्वरूप देता येईल, त्याबद्दल मी सतत नेहमी विचारमग्न असतो, आणि ते करायचे प्रयत्न करतो. आपला सहभागही महत्वाचा आहे. पालकांनी त्यांचा मुलगा परीक्षेत बसला नाही, तरी चालेल पण तो जर नापासच होणार असेल तर त्याला परीक्षेत कशाला बसू देता, या गोष्टीला मान्यता दिली आणि त्यामुळे निकाल सुधरवायला फार मदत झाली. तुमच्या सहकार्या शिवाय हे घडू शकले नसते, या पुढेही शिक्षणाशी संबंधित जेवढी कामे शिल्लक आहेत, ती ही तुमच्या सहकार्याशिवाय होणार नाही. शेदुर्णीची संस्था आहे ती संस्था आपल्याला पाहिजे ती मदत करायला तयार आहे, त्यांची कोणत्याही प्रकारची अडचण नाही. मला आपल्या गावामध्ये जेवढ्या अटकळी आहेत, तेवढ्या दुसऱ्या कुठेही नाहीत,

आणि त्यांनी आपल्याला सढळ हाताने मदत करण्याचे ठरविले आहे, आपल्याला पाहिजे ते करू शकू अशी परिस्थिती आहे. त्याचा आपण पुरेपूर फायदा घेतला पाहिजे.

आता आपण आधी अंगणवाडीचे विषय हाताशी घेऊ त्यानंतर आपण जिल्हा परिषद शाळेतील विषय हाताशी घेऊन त्यांच्या अडचणी समजावून घेऊ आणि त्यानंतर कनिष्ठ आणि माध्यमिक विद्यालयाकडे वळू मुले आधी कुठे शिकतात? अंगणवाडीत. त्यानंतर विद्यार्थी कुठे घडला जातो? प्राथमिक शाळेत घडला जातो. नंतर कनिष्ठ महाविद्यालयात, त्यानंतर वरिष्ठ महाविद्यालयात जातात, पायाच मुळात जर कच्चा असेल, तर काय उपयोग? आपला सारासार विचार हाच आहे, सगळ्यांचे स्तर उंचावले पाहिजे, सुधरवले पाहिजे आणि मी याचा विचारच करत नाही की, तुमच्यापैकी याला कोण, किती चांगले म्हणेल, वाईट म्हणेल वगैरे, कारण तो काही माझा वैयक्तिक विषय नाही.

मी पंचवीस वर्षानंतरचा विचार करतो आहे की, आपल्या गावामधून सुशिक्षित, सुसंस्कारित मुले निर्माण झाली किंवा घडली तर आज नाही, पंचवीस वर्षानंतर तरी गाव सुधरेल! कदाचित तुम्ही नसाल, मीही नसेल, परंतु पंचवीस वर्षानंतर गाव सुधारेलेले असेल. याचा अर्थ आपल्याजवळ पुष्कळ असा वेळ आहे, असे समजू नका अगदी तातडीच्या गोष्टी आपल्याला लगेच वर्ष-सहा महिन्यात करायच्या आहेत. परंतु त्याची सुरुवात मात्र आपण आज पासूच, आत्ताच्या या क्षणापासूनच करायला पाहिजे. नैतिक जबाबदारी जर प्रत्येकाने स्वीकारली, तर आपण उद्दिष्ट प्राप्त करू शकू, असे मला वाटते. इथे एक अंगणवाडी चालते, असे मला कळाले आहे. त्यांच्याही समस्या आहेत, त्या आधी समजावून घेऊ. अंगणवाडीला मुलेच येत नाहीत. हीच समस्या माझ्या दृष्टीने सर्वात मोठी आहे अशावेळी आपण सर्वांनी मिळून, त्यावर योग्य तो विचार करून निर्णय घ्यायचे आहेत. अंगणवाडीचे प्रश्न सुटायलाच हवेत.

शिक्षिका - अंगणवाडीमध्ये रंग-रंगोटी आणि खेळणे, तसेच चार्ट याची आवश्यकता आहे आणि माझ्या अंगणवाडीच्या समोर बैलगाड्या, ट्रॅक्टर वगैरे उभे राहतात त्यामुळे माझ्या अंगणवाडीमधल्या मुलांना त्रास होतो. तसेच पालक मुलांना पाठवत नाही. मोठ्या मुलांनासुद्धा पाठवत नाही आणि विचारले तर अनेक कारणे सांगतात जसे लहान भावाला सांभाळावे लागते वगैरे.. मुले शिकायला हवीत, ती शिकायला येत नाहीत, तशी शाळेत एकूण ३५-४० मुले आमच्या अंगणवाडीत शिकण्याकरता येतात, पण ते १०.३० वाजेपर्यंत सगळे थांबतात, १०.३० वाजता एकदा खिचडी वाटून झाल्यानंतर, फक्त १५-२० मुले

थांबतात.

भाऊ - तुम्ही खिचडी १०.३० वाजता वाटण्याऐवजी, एक तास उशिरा वाटप करावी, म्हणजे त्याआधी सर्व मुलांना शिक्षण देणे सोयीचे होईल, मग खिचडी वाटावी, त्यात अडचण काय आहे?

शिक्षिका - भाऊ आपली सूचना आम्हाला मान्य आहे, पण मुलांना १०.३० वाजता खिचडी वाटावी असा शासनाचा नियम आहे.

भाऊ - ते ठीक आहे, शासनाचा नियम वगैरे, पण आज मुलांना शिक्षण देणे जास्त जरूरी आहे, आजच्या काळात शिक्षणाची गरज आहे. त्या दृष्टीने शासनाचे नियम पाळण्यात थोडा फेरफार केला तरी चालतो, त्यात काही गैर नाही, नाहीतरी सगळीकडे कुठे शासनाचे नियम पाळतात, गावात दारुबंदी होत नाही वगैरे वगैरे त्यापेक्षा मुलांच्या शिक्षणासाठी ज्या योजना राबवता येतील तितक्या राबवण्याचा प्रयत्न करा, त्यासाठी होईल ते प्रयत्न करा. पालक मुलांना शिकवण्यासाठी पाठवत नाही! फक्त खाऊसाठी पाठवतात, काही मुलांना शेतात तर पाठवू शकत नाही, मग त्या मुलांना काही उद्योग नाही तर त्यांनी शाळेत यायला पाहिजे, तर बोला यावर आपण काय निर्णय घ्यायचा? आपण आपल्या मुलांना शाळेत शिकायला पाठवत नाही. यासाठी जबाबदारी घ्यायला कोणी तयार आहे का? समजा विद्यार्थी संख्या वाढवण्यासाठी शैक्षणिक साधनेही आणून दिली आणि सुविधाही दिल्या तरीही जर मुले शिकायलाच आली नाहीत, तर काय करायचे?

एक नागरिक -आई वडिलांनीच मुलांना अंगणवाडीमध्ये शिकायला पाठवले पाहिजे. प्रत्येक घरातूनच आई-वडिलांनी, जर मुलांकडे लक्ष दिले तरच मुले शिकायला येणे शक्य आहे तरच हा प्रश्न सुटेल, तोपर्यंत हा प्रश्न सुटू शकणार नाही. त्यातही काही घरात लहान मुलांना सांभाळण्यासाठी, काही मुले शिकायला येऊ शकत नाही, हा अपवाद आहे. आई-वडील जोपर्यंत यात लक्ष घालत नाही, तोपर्यंत मुलांची संख्या वाढू शकत नाही. तसेच मदतनीसाने जी मुले आणायला पाहिजे आणि ज्या शिक्षिका आहेत त्यांनी नीट शिकवायला पाहिजे. शिक्षिकांनी जर चांगले शिकवले, तर मुले शिक्षण संस्कारात, वागण्या बोलण्यातही पद्धतशीर राहतील. इथे आज पस्तीस मुले यायचे एकच कारण आहे. मदतनीस सगळ्या मुलांना एकत्र आणतात, ठिकाणी मुलांना शाळेत व्यवस्थित आणले जात नाही.

भाऊ - आता इथे असे सांगितले गेले की, ज्या मदतनीस आहेत, त्यांनी मुले आणायला

पाहिजे. आपण जन्मल्यापासून मरेपर्यंत सगळ्या गोष्टी शासनाने करायला पाहिजे आणि दुदैवाने शासनाने आत्तापर्यंत हीच भूमिका घेतली आहे की, ते आम्ही करू. पण आता आपल्या सगळ्यांना लक्षात आलेले आहे की, शासन ते करू शकत नाही. शासनाने खरे तर किती चांगली योजना काढलेली आहे ! एक शिक्षिका, एक मदतनीस, आणि खिचडी वाटप, हे सगळे असतानाही ती योजना चालत नाही. म्हणजेच हे व्हायला पाहिजे ते नेमके घडत नाही. आता यालाही शासनच जबाबदार आहे, असे तुमचे म्हणणे आहे. शासन पैसे देत आहेत, शासनाने शिक्षक नियुक्त केले आहेत, मदतनीस नियुक्त केले आहेत, याशिवाय अजून ते काय काय करू शकतील? शासनाने रस्त्यांची सुविधा करून दिली रस्ते स्वच्छ ठेवण्याची जबाबदारी कुणाची? शासनाची की नागरिकांची?

आपल्या जीवनातली प्रत्येक गोष्ट जन्मापासून मृत्यूपर्यंत सर्व काही शासनाने करायला पाहिजे, ही जी तुमची भूमिका आहे, ही रास्त भूमिका नाही. दहा वर्ष झाले ही योजना सुरू होऊन आणि अजून ती योजना आपल्यापर्यंत पोहोचली नाही. आत्ताच सांगितले गेले की, प्रत्येक आंगणवाडी शिक्षिका आपआपल्या वॉर्डात फिरते. मला असे म्हणायचे आहे की, आंगणवाडी शिक्षिका, शिक्षणाची इतर साधने उपलब्ध असताना, सर्व गोष्टी सहकार्यानेच व्हायला पाहिजे ना! मुलांची काळजी घेणे हे पालकांचेही काम आहे. मूळ गोष्ट म्हणजे मुलगा तर आपला आहे ना! आपण काय मुलगा शासनाला विचारून जन्माला घातला काय? (हशा...) का त्यासाठीही त्यांची परवानगी घेतली? त्याची सगळी जबाबदारी शासनाने घ्यायला पाहिजे, ही भूमिकाच किती चुकीची वाटते मनाला, पण शासनाने आपले काम करू नये असा याचा अर्थ नाही. परंतु शासन त्यांचे काम करत असताना जर तुम्ही सहकार्य करत नसाल तर काही उपयोग नाही. कारण शासनाला तर कागदोपत्री ज्या आंगणवाड्या आहेत त्या दाखवाव्या लागतात. पण मला तर तसे काहीच करायचे नाही, मला तर कोणाला कोणतेही चुकीचे कागद दाखवायचे नाहीत. त्यामुळे, जर माझ्या हे लक्षात आले की, तुम्ही कोणत्याच प्रकारचे सहकार्य करत नाही, तर मला सारी धडपडच बंद करावी लागेल मला त्यावर काही विचार करण्याची सुद्धा गरज वाटणार नाही.

शासनाला गावकऱ्यां समोर येण्याची अनेक कारणे आहेत, कारण लोकप्रतिनिधींना तुमची मते हवी असतात. मला तर तुमच्याकडून अशी कोणतीच गोष्ट नको आहे. मग अशा परिस्थितीत, जर आपल्याला चांगले काम करायचे आहे. त्यासाठी तुम्ही सहकार्य करणार नसाल, तर ते जमण्यासारखे नाही हे अगदी स्पष्ट आहे, शासनासारख्या निश्चितच

आपल्या योजना रखडणार नाहीत. पण ज्या वाकोदकरांसाठी हे सर्व करायचे आहे. नागरिकांना जर चांगल्या कामाने रस नसेल, तर त्या योजना कशासाठी राबवायच्या? आता मला जर समजा कळले की, जी अंगणवाडी, आपण चालवतो, ज्यासाठी दर महिन्याला तीन हजाराचा खर्च करतो, समजा आंगणवाडी निरीक्षणसाठी दोन माणसे पाठवली आणि आमच्या असे लक्षात आले की, पाच मुलेसुद्धा त्या अंगणवाडीत येत नाहीत, तर आम्ही ते अनुदान बंद करून टाकू. शासन मात्र असे काही करत नाही, म्हणून या योजना कशातरी चालू असतात आणि त्या एकदा का चालू झाल्या की, त्या चालूच राहतात. शिक्षणाच्या नावावर भ्रष्टाचार, वगैरे भानगडी सुरू राहतात. असे हे घडते, म्हणून आपल्या जीवनात कमीत कमी शासन राहावे या विचारापर्यंत प्रत्येकाने पोहचण्याची गरज आता निर्माण झाली आहे.

आज नाही तर उद्या. आपण आपले आपले काम का करू शकत नाही! आपल्या गावात काही चार सहा माणसे नाहीत का? जे पुढाकार घेऊन हे सगळे करू शकतील. माझ्या मते आपण करू शकू, आपल्याला शासन कशाला पाहिजे? पण तुम्ही तुमच्या मुलांना किंवा पाल्यांना आणि तुमच्या काही प्रस्तावित सूचना असतील की ज्यामुळे जास्तीत जास्त मुले येतील, तर त्याचा विचार करायला पाहिजे. तुम्ही सांगाल ते चांगले शैक्षणिक काम आपण करू. त्यात काही त्रास नाही. आपण सगळे खेळ आणून ठेवले, पण खेळायला जर मुलेच येत नसतील, तर त्या खेळाला काय अर्थ? मध्यंतरी माझ्या लक्षात आले की, आपल्या गावातले उदाहरण सांगतो, सातवीपर्यंत मुलगा शिकला, पण त्याला स्वतःचे नावही लिहिता येत नाही.

एक श्रोता/ सदस्य - आपल्याकडे सात आंगणवाड्या आहेत. वॉर्ड वॉर्डात आहेत, मग आपण सर्व्हे करायला पाहिजे आणि जे विद्यार्थी गैरहजर राहतात. त्या पालकांना आपण भेटले पाहिजे. लोकांना हे समजते की, खिचडीत कचरा वगैरे निघाला तर त्याची तक्रार केली जाते. पण आपला पाल्य शाळेत का जात नाही? याची जाण मात्र त्यांना नाही.

भाऊ - निवडून आलेले वॉर्डाचे ग्राम पंचायत सदस्य आहेत, त्या सभासदांनी आपापल्या वॉर्डाची जबाबदारी का घेऊ नये? तुम्हाला काम करायला वाव आहे, तेही तुम्ही करत नाही, याला आम्ही काय करायचे हा प्रश्नच आहे. तुम्ही सरळ सरळ म्हणता की, हे जैन चॅरिटीजने हे काम दिले आहे, आमच्याकडे काही नाही, म्हणजे अशा म्हणण्याला अर्थ तरी काय ? तुम्हाला लोकांनी निवडून दिलेले आहे ना ? आपण प्रत्येक समाजाला सांगितले,

तुम्ही तुमचा योग्य प्रतिनिधी निवडून घ्या आणि ऐनवेळी ती नावे बदलून गेली. पुढच्या वेळी आपण वेगळी पद्धत वापरू. त्याचे कारण असे आहे की, समाजाने चांगली माणसे पाठवली नाही. जर चांगली माणसे पाठवली असती तर ही जबाबदारी आपण त्यांना देऊ शकलो असतो. मी म्हणतो आपण निवडलेलो आहोत ना ! हे शासकीय अधिकारी आहेत, तेव्हा त्यांना त्यांच्याकडून पगार मिळतो.

आपल्याला तर काही पगार मिळत नाही, कारण आपण त्यांची सेवा करण्यासाठी पुढे आलेलो आहोत. प्रत्येक वार्डातील जबाबदार माणसाने, ही सर्व जबाबदारी स्वतःहून घ्यायला हवी निर्धारच करा, आपल्याकडे आता ग्राम पंचायतच नको! ठरावच तसा करायचा! आज इथे तर तुमच्यापैकी अर्ध्यापेक्षा जास्त सदस्य गैरहजर आहेत. नऊच सभासद आलेले आहेत. अशी परिस्थिती असल्यावर प्रत्येक वार्डात निरोप कसा जाईल? ते कसे काम करतील? पुन्हा सांगतो तुमच्यापैकी जे निवडून आलेले लोक आहेत, किंवा जबाबदार लोक आहेत त्यांनी स्वतःहूनच यात पुढाकार घ्यायला पाहिजे. विशेषतः डॉक्टर साहेब तुम्ही ही सगळी कामे करायला पाहिजे, कारण तुमच्यावर कोणताही आळ नाही, तुम्ही व्यसनाधीन नाहीत, तुम्ही कोणाचेही देणेदार नाहीत, कोणत्याही प्रकारे ग्राम पंचायतीचे थकबाकीदार नाहीत. अशा सर्व चांगल्या बाजू असताना तुमच्याकडून जर अपेक्षा करायची नाही, तर कोणाकडून करायची?

जे दारू पितात, सट्टा खेळतात, गांजा पितात, किंवा जे ग्राम पंचायतचे थकबाकीदार आहेत, त्यांच्याकडून अपेक्षा करायची काय? मित्रांनो, गावामध्ये जर शिक्षण नसेल, तर हे गाव पंचवीस वर्षेच नाही, तर दोनशे पन्नास वर्षे सुधारणार नाही. शिक्षणाची सुरुवात झाल्यानंतर गाव नक्कीच सुधारेल, अशी माझी पूर्ण खात्री आहे. पाटीवर अबकड लिहिले म्हणजे झाले, शिक्षण असे नाही तर महत्वाचे म्हणजे मुलांवर संस्कारही करावे लागणार, आहेत. मुलांना संस्कारासाठी आधी, शिक्षण देणे आवश्यक आहे. आता आपण ग्राम पंचायतमध्ये स्वतःच्या जबाबदारी बदलचा ही असा ठराव करू या आणि जर ही जबाबदारी कुणी ही घेणार नसाल तर तसेही सांगा. ग्राम पंचायत सदस्यांचा राजीनामा घेऊन नवीन सदस्यांसाठी पुन्हा निवडणूक घेता येईल. तुम्ही राजीनामा देता ते ठीक आहे, पण आज सात सदस्य आलेले नाहीत. याचा अर्थ त्यांना गावाशी काही देणे-घेणे नाही, त्यांना राजकारण करायचे आहे. हाच त्यांच्या अनुपस्थितीचा अर्थ काढायचा का? तुम्ही त्यांना कसे काय थांबवू शकाल? या गावात आम्ही राजकारण करू देणार नाहीत. यासाठीही तुम्हाला आता

राजकारण स्वच्छता मोहीम राबवावी लागेल.

माझ्या दृष्टीने या विषयाकडे पहाल तर, 'आमच्या गावाचा विकास हेच आमचे राजकारण आहे.' आमच्या गावाचे चांगले झाले पाहिजे, हेच आमचे समाजकारण आहे. नाही तर इथे प्रशासक नेमून हवे असतील तर तसे सांगा, मी त्याचीही व्यवस्था करण्याचा प्रयत्न करतो, प्रशासक नेमणे म्हणजे तरी काय? शासनाला आपल्या गावात आणणे. एकाही रुपयाचा भ्रष्टाचार न करणारा तसे न खपवून घेणारा प्रशासक आपण इथे आणू शकतो. (एक सदस्य -ते सगळे करण्याआधी भाऊ, आपणच सर्व मिळून एक चांगला प्रयत्न करून पहायला काय हरकत आहे)

भाऊ - मी तुम्हाला यापुढे आकडेवारीच देणार आहे, अजून पुढे शिक्षणाचा विषय आहे, तुम्ही म्हणत असाल तर माझ्याजवळ याद्याही तयार आहेत. मुळात प्रश्न असा आहे की, तुम्ही तुमची जबाबदारी घेतल्याशिवाय या विषयाला पुढे हात घालता येत नाही. परंतु सध्या प्रशासकाचा प्रस्ताव स्थगित ठेवायचा, की काय करायचे? ते सांगा.

ग्राम पंचायतीमध्ये एकूण उत्पन्न आहे, चार लाख तेहतीस हजार त्रेंचाळीस रुपये. त्यामध्ये सरकारची एक लाख त्रेंचाळीस हजार रुपये देणगी आलेली आहे. उतारे दाखले दिले आहे, त्यात मिळाले पाच हजार सहाशे, घरपट्टी मिळाली आहे एक लाख पंचेचाळीस हजार आणि पाणीपट्टी मिळाली आहे नव्याण्णव हजार, बाजाराचा लिलाव झाला, त्याचे मिळाले एक लाख सदुसष्ट हजार, तेव्हा चार लाख त्रेंचाळीस हजार फक्त वर्षभरात ग्राम पंचायतीला मिळाले आणि त्यातून तुम्ही काय काय केले? महत्वाची कोणती कामे केली? त्यामध्ये मराठी शाळेसाठी स्वच्छता गृहासाठी दोन हजार रुपये दिले, तसेच पाण्याच्या टाकीसाठी तीन हजार दिले, तिथेच दुरुस्तीसाठी अकरा हजार दिले. तात्पुरती पाणी पुरवठा योजना ही अड्ड्यांऐशी हजाराची केली आणि बाकीचे जे इतर खर्च आणि पगार आहेत, हे सगळे त्यात आले.

खर्चा अर्थाने ग्रामपंचायतच्या मार्फत उपलब्धी फक्त सव्वा ते दीड लाखाची झाली. हातात आहेत दीड लाख खर्च करण्यासाठी, तीन लाखाचा पगार आहे, ही वास्तव परिस्थिती आहे. तुम्ही जे म्हणता की, ग्राम पंचायतीच्या सदस्यांनी पैसे खाल्ले तर या हिशोबावरून दिसते की, कोणत्याही सदस्याला यात पावआणाही मिळाला नाही, आणि मिळणार नाही. पण प्रश्न असा आहे की, तुमच्याकडेच थकबाकी आहे, ती आहे सोळा लाख रुपये आणि त्यांना मिळतात चार लाख रुपये फक्त. तुम्ही ही जबाबदारी स्वीकारली नाही तर ही कामे

पुढे कशी चालतील? तुम्हीच पैसे भरले नाही तर कामे होतील तरी कोठून? आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे गावामध्ये एकूण ११६३ पाणी पुरवठ्याचे कनेक्शन आहेत आणि फक्त १५९ लोकांनी त्याचे पैसे भरलेले आहेत आणि त्यांनाही असे वाटत असेल की आपण तरी कशाला भरले? एकूण अशी परिस्थिती आहे. त्यामुळे हा विषय बाजूला ठेऊ की, आपल्याला गावाने काय दिले? आपले आता काय कर्तव्य आहे, आपली जबाबदारी आता काय आहे? हे ओळखून कामाला लागणे जास्त हिताचे आहे!

पाल्यांना कारण पाठविले पाहिजे कारण त्यात तुमचेच भले होणार आहे. मुलांना शाळेत पाठवण्यात तुम्हाला नेमका कशाचा त्रास होतो, हे माझ्या आत्तापर्यंत लक्षात आले नाही. मुले घरी राहिलीत तर जास्त काळजी वाटते आणि वाढेल. त्यांच्याकडे लक्ष ठेवणे, सांभाळणे हे सर्व पहाणे आणि त्यातून मुलांनाही तोच तो पणा येतो, पण ह्याच मुलांना तुम्ही घरा बाहेर पाठवले, तर त्याला इतर मित्र मिळतात. त्यामुळे त्याची समज, ज्ञान निरीक्षण वाढते. तेव्हा घरात ठेऊन काय करता? दोन वर्षांचा मुलगा झाला की, त्याला सर्वत्र संस्कार केंद्रात पाठवतात. आंगणवाडी म्हणजे तरी काय! एक संस्कार केंद्रच आहे! पण तुम्ही त्याला घरा बाहेर पाठवलेच नाही तर त्याला संस्कार कोठून मिळतील?

माझा एक नातू आहे, त्याला दहा कविता तोंडपाठ झाल्या आहेत. तो रोज सकाळी माझ्या बरोबर दोन किलोमीटर तरी चालतो आणि मला एवढे प्रश्न विचारतो की, मी अगदी हैराण होऊन जातो. संस्कार केंद्रातही त्याला आम्ही पाठवतो. आमच्या घरात संस्कार काही कमी आहेत का? पण तरी आम्ही त्याला संस्कार केंद्रात पाठवतो.

आज सकाळची गोष्ट गाडीत तो नातू आणि मी बसलो होतो, एका मशीनकडे पाहून त्याने मला विचारले 'हे काय आहे?' मी त्याला उत्तर दिले 'हे मशिन आहे,' तो म्हणाला 'वो क्या करता? वो मिट्टी निकालता है और मिट्टी उत्तर दिले इधरसे उधर डालता. 'वो कौन है?' मैंने बोला, 'वो ड्रायव्हर है, 'फिर वो क्या करता?' मैंने बोला, मशिन चलाता है.

मी घरी गेलो आणि त्याची एक छोटी गाडी आहे, तो त्या गाडीवर बसला आणि चालवण्याचा प्रयत्न करीत होता, आईने विचारले 'क्या कर रहा है,' तो म्हणाला 'मै ड्रायव्हर हूँ, म्हणजेच काय? गाडी चालवितो तो ड्रायव्हर असतो हे त्याला कसे समजले? त्याने पोकलेन नावाचे मशिन पाहिले, त्यावर एक माणूस असतो. दुसऱ्या दिवशी मी गेलो तेव्हा पोकलेन बंद होते. त्यादिवशी ड्रायव्हर काही दिसला नाही, लगेच त्याने मला विचारले

की, 'आदमी किधर है.' म्हणजेच काय की, दोन वर्षांचा मुलगा एवढा सगळा विचार करून विचारतो की, 'माणूस कुठे गेला? तो का नाही आला?' तुम्हाला या सर्व गोष्टी कधी शक्य होतील? आमच्याकडे एवढे सगळे संस्कार चांगले असतानाही, आमच्या नातवांना जर संस्कार केंद्रात आम्ही पाठवू शकतो, तर तुम्हाला पाठवायला काय अडचण आहे? आणि माझ्या सुनासुद्धा उच्च शिक्षित आहेत.

माझ्या नातवाला, अथांगला बंगलोरच्या पुढेही एक गाव आहे जे तिथूनही ३५० किलोमीटरवर आहे, अगदी एका बाजूला शाळा आहे, तिथे जायलाही नीट रस्ता नाही, अशा शाळेत अथांगला टाकलेले आहे, नुकतीच त्या शाळेला पंचव्याहत्तर वर्षे पूर्ण झालीत! ती शाळा ज्या गावात आहे, त्यागावाची लोक संख्या आहे, फक्त १६०! तरीही आम्ही तिथे त्याला टाकले कारण त्या 'शाळेत त्याला चांगले शिक्षण आणि संस्कार मिळत आहे, मुंबई, पुणे या ठिकाणी तसे मिळत नाही, म्हणून तिथेच पाठवले आहे. त्याला आम्ही बंगलोरमध्ये नाही पाठवले. आम्ही अशा ठिकाणी आमची मुले पाठवतो.

आज तुमच्यासमोर मी आत्मविश्वासाने बसलो आहे, आणि स्वाभिमानानेही. माझ्या गावाबद्दल मला तळमळ आहे. कृतीचा आराखडाही तयार आहे. हे सर्व मी का करू शकतो? याचे एक महत्वाचे कारण, शिक्षण हे ही आहे! केवळ पैसा आहे. म्हणून नाही. पैसा तर पुष्कळ लोकांजवळ आहे. शिक्षण आहे; कृतज्ञतेचा संस्कार आहे, म्हणून मी इथे आहे. अंगणवाडी किंवा शाळेत, जर मुले गेली नाहीत तर ती पुढच्याही परीक्षेमध्ये नापास होतात. पुढच्या परीक्षेत जर नापास झाले, तर शिक्षक तरी काय करतील? त्यांच्या हातात घडलेला माठ देतो, त्याचा काही उपयोगच होत नाही, त्यामाठात काही थांबतच नाही, तो सारखा गळतच राहतो. अज्ञानीच तो राहतो! तुम्ही या गोष्टींचा विचार करावा की, ग्रामपंचायत सदस्य मदत करतील आम्ही मदत करू सर्व प्रकारची मदत करू, पण मुलांना शिकवा, घरी बसवून ठेवू नका.

समजा सरकारी हिशोबात जर बसले नाही तर आम्ही मुलांना साहित्य आणून देऊ तुम्ही मुलांना पाठवायलाच पाहिजे. एवढ्यावर आपल्याला हा विषय थांबवायला पाहिजे आणि या ग्रामपंचायतच्या सदस्यांनी प्रत्येक वॉर्डातल्या लोकांना की, त्यांच्याकडे कोण कोणत्या जबाबदाऱ्या आहेत आणि त्या कशा पद्धतीने पार पाडायच्या आहेत. मुलांची संख्या वाढवली पाहिजे. आता येथून पुढे आम्ही आमचे वेगळे रजिस्टर ठेवणार आहोत. आपल्या ग्रामपंचायतमध्ये खरे रजिस्टर ठेवा. तुम्हाला आंगणवाडीसाठी जे काही पैसे कमी

पडत असतील त्यासाठी मी तुम्हाला काही पैसे देईल, पण तुम्ही त्यात लक्ष घालून काम करायला पाहिजे एवढेच माझे म्हणणे आहे.

आता आपण जिल्हा परिषदेच्या शाळेच्या विषयावर चर्चा करू. जिल्हा-परिषदेच्या शाळेतील लोकांनी उभे राहून त्यांच्या समस्या सांगा आणि तुम्ही काय काय करू इच्छिता? ते ही सांगा. तुम्हाला काय काय अडचणी आहेत? ज्या काही सामाजिक, आर्थिक अडचणी असतील त्या अडचणी मोकळेपणाने सांगा.

जि. प. कर्मचारी - मी आता २००५-०६ चा अहवाल वाचून दाखवत आहे. शैक्षणिक प्रगती संदर्भात आपली शाळा इयत्ता १ ली ते ४ थी पर्यंत असून केंद्र शाळा आहे. गावात एकच जि. प. ची शाळा आहे. सन २००५-०६ शाळेची पटसंख्या ४३९ होती, प्रत्येक इयत्तेत दोन तुकड्या आहेत. प्रत्येक तुकडीमध्ये सरासरी ६० विद्यार्थी आहेत. मागील वर्षीच्या ४३९ विद्यार्थ्यांपैकी ३७२ विद्यार्थ्यांना पुढील वर्गात प्रवेश देण्यात आला. त्यावर्षी शाळेचा शेकडा निकाल ८३.४ एवढा होता. यावरून शाळेचा प्रगती अहवाल दिसतो. यावर्षी इयत्ता ४ थीच्या शिष्यवृत्ती परीक्षेला १०० टक्के विद्यार्थी बसलेले होते, त्यापैकी शेकडा ६५ टक्के विद्यार्थी पास झाले. शाळेमध्ये विद्यार्थ्यांची गुणवत्ता वाढवण्यासाठी विविध उपक्रम शाळेच्या स्तरावर राबविण्यात येतात. त्यामध्ये गुणवत्ता विकास कार्यक्रम -अभ्यासवर्ग हे कार्यक्रम आहेत. या व्यतिरिक्त शाळेतील अप्रगत विद्यार्थ्यांची दररोज सकाळी शाळा भरण्याअगोदर थोडी तयारी करवून घ्यावी लागते.

मोठे भाऊ - मला एक सांगा की, या विद्यार्थ्यांची परीक्षा तुम्ही शाळेतील शिक्षकच घेतात, म्हणजे तुम्हीच घेतात की, बाहेरच्या शाळेतील शिक्षक येऊन ती परीक्षा घेतात?

शिक्षक - आम्ही स्वतः घेतो.

भाऊ - ठीक आहे, मग तुम्हाला तर शासनाच्या सूचनाच आहेत की, विद्यार्थ्यांना नापास करायचेच नाही?

शिक्षक - नाही भाऊ, आता तसे राहिले नाही. आता ज्या विद्यार्थ्यांना ३५ ते ४० टक्के मार्क मिळतात त्यांनाच पास केले जाते, पण ज्या विद्यार्थ्यांना त्यापेक्षा कमी मार्क मिळतात त्यांना नापास केले जाते.

भाऊ - जर आपण असे ठरविले की, बाहेरच्या माध्यमिक शाळा आहेत, त्यांच्यामार्फत परीक्षा घेतली तर काय हरकत आहे ? म्हणजे असे होईल की, कोणत्या तरी तिसऱ्या

व्यक्तींनी परीक्षा घेतल्या सारखे होईल. कारण असे की, सगळे आपलेच विद्यार्थी असतात त्यामुळे आपण त्यांना पासच करतो, थोडक्यात यामुळे आपल्या परीक्षा पद्धतीवर लोकांचा विश्वास राहिला नाही, असे मला म्हणायचे आहे. ज्या विद्यार्थ्याला स्वतःचे नाव लिहिता येत नाही, तो सातवीपर्यंत जातो, जातो की नाही? मग कसा काय जातो?

शिक्षक -वर्गामध्ये साधारण साठ ते सत्तर विद्यार्थी असतात, त्यांच्यापैकी बोटारव मोजण्याइतक्या विद्यार्थ्यांना वर्गात शिकवला जाणारा अभ्यास समजतो, पण वर्गातील बाकीच्या विद्यार्थ्यांना एक शिक्षक तेवढ्या विशिष्ट वेळात समजवू शकत नाही, कारण साठ-सत्तर विद्यार्थ्यांना एक शिक्षक कमी पडतो, आणि दुसरी गोष्ट म्हणजे विद्यार्थ्यांच्या पटसंख्येच्या तुलनेत विद्यार्थ्यांना शिकविण्यासाठी शिक्षकांची संख्या कमी पडते, असे माझे मत आहे. शिक्षक संख्या वाढवली तर बरे होईल.

भाऊ - नाही, नाही, शिक्षकसंख्या म्हणजे शासन आले. ते खरे नाही. ते आपल्या हातात नाही. आपल्या गावात आपण काय करू शकतो? या दृष्टिकोनातून याचा विचार करा.

शिक्षक - माझे असे म्हणणे आहे की, आपल्या शाळेतील प्रत्येक विद्यार्थ्यांच्या पालकाने आपल्या पाल्याला कमीत कमी एवढे तरी रोज विचारले पाहिजे की, 'शाळेत काय शिकवले जाते?' हा एक प्रश्न रोज जरी पालकांनी विचारला, तरी पुष्कळ होईल. कारण माझ्या लक्षात आले की, बऱ्याच पालकांचा असा समज असतो. एकदा त्यांच्या मुलाला शाळेत टाकले की, त्यांची जबाबदारी संपली. आजच्या स्पर्धेत आपला पाल्य टिकला पाहिजे, असे जर वाटत असेल तर प्रत्येक पालकांनी, आपला मुलगा शाळेत काय शिकतो? तो कितपत व्यवस्थित शिकतो? त्याबाबत लक्ष घालणे अत्यंत आवश्यक आहे.

भाऊ - बरोबर आहे. पालकांनी तर आपल्या मुलाच्या शिक्षणाच्या बाबतीत लक्ष देणे तेवढेच गरजेचे आहे. पाच हजार लोकांना एका दिवसात समज देऊन समजावून सांगण्यासारखे हे काम नाही, आणि शिक्षकांनी हे मनापासून समजून घ्या की, असे समजा की, तुम्हीच त्या मुलांचे पालक आहात यापुढे पालकांनाही जी मदत लागेल किंवा मार्गदर्शन लागेल, तुम्ही करा आणि मीही, शिक्षणाधिकाऱ्यांना विनंती करतो, की या शाळेवर दोन-तीन शिक्षक नियुक्त त्यांनी फक्त नियुक्ती करू शतील का? करावी, त्या शिक्षकांचा पगार आपण देऊ.

शिक्षक - भाऊ, आपण म्हणता, तसे होऊ शकेल, आलेल्या शिक्षकांना आम्ही योग्य

ते मार्गदर्शन अवश्य करू.

भाऊ - आज गावात ज्या एकूण चार शाळा आहेत, त्याचा आपल्याला एकत्रित विचार केला पाहिजे. तुमच्या ज्या सर्व समस्या आहेत, त्यासाठी पुन्हा एकदा आपण बैठक घेऊन आणि ते प्रश्नही सोडवू. गावात ज्या काही समस्या आहेत त्याचा आधी विचार करून, त्या समस्या सोडवायच्या आहेत. शासनाच्या दरबारी आम्ही प्रयत्न करू, पण त्यातून काही निष्पन्न होईल की नाही हे आताच सांगू शकत नाही, आणि समजा त्यातूनही काही निष्पन्न झाले तरीही. तर आंगणवाडीची परिस्थिती जशी होते, तशी शाळांचीही होते, हे आपल्याला ठाऊक आहेच! कोणतीही परिस्थिती जरी सुधारली तरी त्यातून फार मोठे काही घडते असे नाही, हे आपले दुदैव आहे. तरीही आपण चांगले घडवून आणण्यासाठी काय काय करू शकू याचा विचार मात्र प्रत्येकाने करायलाच पाहिजे. आपण काय काय करू शकतो, याची तुम्हीच एक 'रूपरेखा' तयार करा आणि ते लिहून, आपण त्या रूपरेखेनुसार पुढील चर्चा आणि कृती करू.

जवळ जवळ सव्वातासापासून आपण शिक्षणाबद्दल चर्चा केली त्यामुळे मला अगदी पहिल्यांदा येथील सर्व विषय समजावून घेण्याची पूर्णपणे संधी मिळाली, आंगणवाडी, वस्ती जिल्हा परिषद शाळा, आणि त्यानंतर माध्यमिक शाळा आणि उच्च माध्यमिक शाळा अशा सर्व शाळांचा एकत्रितपणे विचार झाला पाहिजे. एकजिनसीपणाने विचार झाला पाहिजे. त्या वेगवेगळ्या शाळा आहेत, त्यांचा आपल्याशी संबंध नाही, असा आपण आत्तापर्यंतचा विचार जोपासला, हे शासनाचे काम आहे, हे दुसऱ्यांचे काम आहे हे विचारही आत्तापर्यंत खूप झाले असतील, यापुढे मात्र तसे करू नका. समाजाच्या निकोप जडणघडणीसाठी 'शिक्षण' आहे. शिक्षण प्रत्येकासाठी आहे, असे समजून जर या सर्व गोष्टींचा एकत्रितपणे आपण विचार केला, तरच वाकोदच्या जडण-घडणीसाठी ते दूरदृष्टीचे ठरेल.

सर्व सदस्यांनी आणि इतरांनी मांडल्या त्या सोडवायला आपण सर्व बांधील आहोत, पण एक गोष्ट लक्षात घ्या इथे ज्या मुस्लीम समाजाच्या आणि इतर काही शाळा आहेत. त्यांच्याही गाव बांधिलकीचा विचार करा. त्यांना वेगळे पाडू नका. ग्राम पंचायतीची कोणतीही थकबाकी कोणीही ठेऊ नये, एवढी काळजी घ्या. निदान त्यातील पन्नास ते सत्तर टक्के पैसे वसूल करून द्यावे. तुमच्या सर्व कामांना त्यापेक्षा जास्त १० पटींनी खर्च येणार असेल, तरी मी तो खर्च पूर्ण करेल, पण ज्या समाजासाठी आपण काम करत आहोत, त्या समाजामध्ये

कुठेतरी या गोष्टीची जाणीव व्हावी की, आपल्याला गावात राहायचे असेल, तर ग्राम पंचायतीचा सहभाग महत्वाचा आहे. आणि दोन पैसे देणे गरजेचे आहे, तुम्हाला पाणी मिळाले नाही, तर तुम्ही ग्राम पंचायतीकडे तक्रार करता. पाणी पट्टी मात्र अनेकांनी भरलेली नाही, रोज पाणी मात्र भरणार, अशा लोकांचे पैसे भरायला कोणी तयार नाही, कितपत योग्य वाटते ही गोष्ट?

आत्तापर्यंत मात्र हे चालले आणि कदाचित पुढेही चालेल, काही सांगता येत नाही, पण मला तुम्ही विचारत असाल, तर हे सर्वस्वी अयोग्य आहे. आपण हे थांबविलेच पाहिजे, थांबविण्यासाठी आपण कसोशीने प्रयत्न केले पाहिजेत. आपला सुधारणेचा आलेख काय आहे? आपण त्यात किती सुधारणा केली? हे आपल्याला पुढच्या सभेत सांगता आले पाहिजे, मागच्या वेळी आपल्याकडे ११०० लोकांनी पाणीपट्टीचे पैसे भरलेले नव्हते, पण ज्यांनी पाणीपट्टीचे पैसे भरलेले नाही, असे लोक फक्त ५०० आहेत आणि जो एकदमच खूप गरीब असेल त्याचे पैसे आपण भरून टाकू किंवा जो रोजच्या रोज मजूरी करूनच जगतो आहे, अशा व्यक्तीला कदाचित पैसे भरणे शक्य नसेल, तर अशांची यादी केली आणि ती ग्रामपंचायतीने प्रमाणित केली, तर ते पैसे भरायचे जबाबदारी 'जैन चॅरिटीज' घेईल. ते पैसे ग्रामपंचायतीमध्ये भरले जातील, परंतु तुम्ही स्वतः जबाबदारीने काहीच करणार नाही, आणि या सगळ्या गोष्टी मात्र झाल्या पाहिजे, हे योग्य तरी दिसते का?

तुम्ही आज शासनावर अवलंबून आहात, तसे हळूहळू जैन चॅरिटीजवर अवलंबून राहाल, तुम्ही स्वतःच्या पायावर कधीही उभे राहणार नाहीत. तुम्ही स्वतःहून कधी कोणताच विचार करणार नाहीत, असे झाले तर तुम्ही नुसते हाडा-मासाचे गोळे राहाल! तुम्ही विचार करणारी माणसे जर असाल, तर योग्य तेच घडेल! तुमच्यात पुरुषार्थ आहे ना? आणि तुम्ही पोट भरत आहात ना? मग तुम्ही या सर्व गोष्टींचा विचार नको का करायला? गावातील मोठे लोक कसे वागतात, त्याचा विचार तुम्ही करू नका. जर मोठे लोक चांगले वागले असते तर या देशाला हे दिवस आलेच नसते! मोठे लोक उलट्या गोष्टी करतात, म्हणून सर्व गोंधळ गरिबांच्या मनात निर्माण झाला आहे. पूर्वी जो गरीब चांगला होता, तो ही आता वाईट व्हायला लागला आहे.

मी थकबाकीदारांची यादी तुम्हाला वाचून दाखवतो. त्यातून आपल्या लक्षात येईल की, कोणत्याही समाजाचा माणूस यादीतून सुटलेला नाही. तुम्हाला तुमच्या सर्व गोष्टी करायला पैसा आहे आणि नेमके ग्रामपंचायतचे पैसे भरायलाच पैसा नाही. असे का बरे? त्यामध्ये जैन समाजाचे, गोसावी समाजाचेही लोक आहेत. वास्तविक हे लोक तर गडगंज

पैसे कमावणारे लोक आहेत आणि याच गावातून कमावत आहेत. मग असे असूनही तुम्ही जर पैसे भरायला तयार नसाल, तर कारभार तरी कसा चालेल? ज्या लोकांनी पैसे भरले आहेत, त्याच लोकांमधून पुढची माणसे निवडायची आहेत. त्यामुळे आता पुढची जेव्हाही निवडणूक होईल, तेव्हा ती अशा पद्धतीने नाही करायची. ती एक वर्षातही होऊ शकते किंवा तिला सहा वर्षेही लागू शकतील.

पुढच्या निवडणुकीला हे सगळे तपासून पाहणार आहोत, आणि मगच निवडणुका घेणार आहोत. निवड माणसांची करायचे असेल, तर आपण तशीच माणसे उभी करू, ते निवडून आले नाही तरी चालेल आणि यानंतर आपण हा प्रयोग बंद करू समजा समाजाला वाईटच माणसे पाहिजे आहे अशा वेळी तुम्ही तरी काय कराल? आपण त्यांच्या मुलांचीच फिकीर करू. यांची करायचीच नाही. पुढच्या पिढीच्या शिक्षणाचीच काळजी करू, जेणेकरून निदान मुले तरी चांगले नागरिक निघतील. आता हे काय आहे हे आम्हाला कळून जाईल की, गावात सुधारणा होण्याची शक्यता नाही, कारण हे गाव स्वतःहून काहीच करायला तयार नाही. मग ते आपण सगळे सोडून देऊ आणि पूर्वी तुमचे जसे चालते होते, तसे चालू द्या असे ठरवू आणि मग परत भांडणे सुरु होतील. पण कसेही असो शिक्षण हे मात्र आपण पूर्ण करू! या सर्व गोष्टींसाठी मात्र ग्रामपंचायतीच्या सदस्यांची भूमिका फार महत्वाची आहे.

ग्रामपंचायत सभासदांनी वाईटपणा घ्यायला शिकले पाहिजे, हे मी तुम्हाला सांगतो. कारण हे लोक पुन्हा तुम्हाला निवडून देतील अशी काही आशा नाही. त्यामुळे तुम्ही मला निवडून देणार नाही म्हणून वाईट कशाला व्हायचे? आणि आपल्याला उभेच राहायचे नाही मग फिकीर कशाला करायची? आता पुढचा प्रश्न तुमच्या मनात येईल गावात राहावे लागते, तोंडावर तोंड पडल्यावर काय करायचे?

समजा एखादा बैल मोकटाट सुटला तर त्याला धरायला कोणीतरी पाहिजे ना ! (हंशा) कोणीच जर काही करायला तयार नसेल आणि हे म्हणत असेल की, हलवायाच्या घरावर तुळशीपत्र आहेत. ग्रामपंचायतचे पैसे भरायचे नसतातच. आत्तापर्यंत आपण जेवढे रस्ते बांधले आणि त्यात काय काय अडचणी आल्या, तो पाढा तुम्हाला वाचून दाखवला तर तुम्हाला आश्चर्याचा धक्का बसेल आणि अजूनही रस्ते पूर्ण होत नाही. जो रस्ता पूर्ण झालेला नाही त्याची कारणे काय आहेत ती मी लिहून ठेवलेली आहेत. पैसेच नाही ही बाब नाही तर पैसे असतानासुद्धा तुम्ही गावात कामेसुद्धा करू देत नाहीत, अशी कठीण

परिस्थिती आहे.

तुम्ही कोणीच कोणाशी वाईटपणा घ्यायला तयार नाही आणि गावाच्या भल्यासाठी पुढे यायला तयार नाही तर कामे तरी कशी करावीत ? मी मात्र वाईटपणा घ्यायला तयार आहे, कारण त्यात गावाचा फायदा आहे. बाजारात अतिक्रमण करणारे दोन भाऊ होते, ते आत्ता निघाले आहेत. त्यात एक एका गटाचा होता आणि दुसरा दुसऱ्या गटाचा होता. दोन वेगवेगळे घरे होती आणि त्यासाठी सहा आठ महिने लावले. पण अशी माणसे बहुजन समाजाची त्यांच्या नादी कोण लागेल? असे तो म्हणत होता. त्यांच्यात जर एवढा मोठा बदल घडू शकला आणि ते हे करू शकले आणि ते करत आहेत त्यांनी केले, आणि बाजारपट्टा मोकळा झाला म्हणजे आणखी कोणीतरी येऊन बसेल, त्याआधी त्या बाजारपट्ट्याला कम्पाऊंड वॉल हटवून टाकावी असा माझा विचार आहे. पण तुमच्या सदस्यांनीच जर उतरविले की, त्यांचाच जर माणूस कोणी तिथे जाऊन बसविला, तर काय करायचे? तुम्ही गावाने उभे राहायला शिकले पाहिजे.

एक ग्रामस्थ -भाऊ, काही सदस्य अतिक्रमण करून तिथे दगड मांडता आणि आम्ही बोलायला गेलो, तर आमची तक्रार करायला पोलीस स्टेशनमध्ये जातात.

भाऊ - आणि मग पोलीस त्यांचे ऐकतील हे खरे आहे.

दुसरा ग्रामस्थ - बाजार पट्ट्यात एकाने टपरी टाकली आणि त्यांना बोलायला गेले, तर 'आत्महत्या करेल' म्हणून धमकी देतात. (हशा) आणि तीन लोकांनी तर ग्रामपंचायत मिटींगमध्ये येऊन धिंगाणा घातला.

भाऊ - शिक्षणावर आत्तापर्यंत जवळजवळ नऊ लक्ष रुपये खर्च झाले आहेत आणि यापुढे अजून शिक्षणासाठी आणि इतर काही गोष्टींकरता नऊ-दहा लक्ष रुपये खर्च लागणार आहे. तरच सर्व समस्या सुटतील, अशी अपेक्षा आहे. परंतु बहुतांशी गावातली जी कामे आहेत, ती ग्रामपंचायत फंडातून व्हायला पाहिजे पण ग्रामपंचायतकडे फंड नाही, आणि जोपर्यंत वसुली होणार नाही तोपर्यंत फंड उपलब्ध होऊ शकणार नाही. त्यासाठी कोणत्याही प्रकारची शासकीय योजना नसून त्या योजनेमधून काही पैसे मिळतील अशीही परिस्थिती नाही. उदा. तुम्हाला आता वह्या, पुस्तके, गणवेश, जेवणाची व्यवस्था, शौचालयाची व्यवस्था, काही अनाथ विद्यार्थ्यांची राहण्याची व्यवस्था पाहिजे. अशा प्रकारच्या ज्या लहान लहान गोष्टी आहेत त्या साठी आपल्याला शासनाकडे जाता येत नाही. त्या सर्व गोष्टींची पूर्तता आपली आपल्यालाच केली पाहिजे. यातील ज्या शक्य आहेत, त्या गोष्टी ग्रामपंचायत पूर्ण करेल.

ग्रामपंचायतीकडून जे शक्य नाही ते जैन चॅरिटीजतर्फे आपण करू आणि अशा पद्धतीने शाळेचे सगळे प्रश्न सोडवू याची मला खात्री आहे. त्यामध्ये काही जाचक अटी राहतील आणि त्यासाठी शिक्षकांना आणि विशेष करून ग्रामपंचायत सदस्यांना खूप प्रयत्न करावे लागणार आहेत, म्हणूनच आपल्याला सक्तीने वसुली करायची असेल, तर आज जे आपण पंचवीस टक्के घेऊन दाखले देतो आणि त्यामुळे आपली चांगली वसुली झालेली आहे. घरपट्टी आणि पाणीपट्टीचे एक लाख आणि एक लाख पंचेचाळीस हजार आणि उतारा फीस, दहा हजार असे जवळपास दोन लक्ष पंच्यावन हजार असे वसूल झालेले आहेत.

मी आपल्याला यावर्षीचा घरपट्टी आणि पाणीपट्टी वसुलीचा अहवाल थोडक्यात सांगतो - यावर्षीचे पस्तीस हजार आले आहेत, मागच्या वर्षी तीन लक्ष पस्तीस हजार आलेत. एकूण वसुलीच्या पंचवीस टक्के पैसे बरोबर येत आहेत. हा आकडा अजून दुप्पट करायचा का? म्हणजे दाखला द्यायचा असला तर पंचवीसच्या ऐवजी पन्नास टक्के केला तर आपोआपच ते पैसे डबल होतील. इथे आता पैसे खाण्याचा विषय बंद झाला असल्यामुळे तुमच्या मनात असे यायला नकोच की हे पैसे वायाच जातात, मग कशाला पैसे भरायचे असे वाटण्याचे कारणच नाही आणि आज नाही तर उद्या ते पैसे भरावेच लागणार आहेत.

या सर्व गोष्टींवरून हे स्पष्ट होते की, आपण सर्वांनीच सामोपचाराने ग्रामपंचायत कर भरणे हेच सर्वांच्या फायद्याचे आहे कारण त्याशिवाय विकास योजना चालणे शक्य नाही. तसेच पाण्याचा जो प्रश्न आहे, त्याबाबत मी आपल्याला माहिती देऊ इच्छितो. आताच जी पाईपलाईन टाकण्यात आली आहे त्याद्वारे तुम्हाला ठिकठिकाणी पाणी मिळू शकते किंवा सगळ्यांना पाणी मिळत नाही याची तीन कारणे आहेत. त्यासाठी प्रथम आपण हे समजून घ्यावे लागेल की, त्यासाठी एकूण जी पाईपलाईन करायची आहे ती चार हजार सातशे फूट आहे. त्यापैकी चार हजार शंभर फुटच झाली आहे आणि जवळपास सहाशे फूट पाईपलाईन होऊ शकली नाही. त्याचीही कारणे अनेक आहेत जसे: अतिक्रमणे करणे वगैरे. यासारखी अनेक कारणे आहेत.

त्यानंतर सर्वात महत्वाचा मुद्दा म्हणजे असा की, वाकोदमध्ये एकूण ११६५ जोडण्या आहेत आणि पाण्याची क्षमता तीन लक्ष लिटर एवढी आहे. नळावर ज्यांनी विद्युत मोटर बसविलेली आहे, असे ८० लोक आहेत आणि या ८० लोकांमुळे इतर लोकांना पाणी मिळत नाही. त्या लोकांची यादी आपण वाचून घेऊ.

०१) पवार प्रकाश काशिनाथ	०२) पाटील भास्कर गंगाराम -२
०३) पाटील एस. पी. डॉक्टर-२	०४) पाटील दीपक पंढरी-२
०५) पाटील देविदास शेनफड-१	०६) पाटील सुभाष पुंडलिक-१
०७) पांढरे अजय रामराव-१	०८) पांढरे बाबूराव बळीराम-१
०९) पायगव्हाण रमेश सांडू-२	१०) महाले ज्ञानेश्वर रामा-२
११) वावदे गदानंद जयराम-१	१२) वानखेडे माणिकराव मोतीराम-
१३) वानखेडे बाबूराव नामदेव-२	१४) वानखेडे रामराव शंकर-३
१५) वानखेडे शंकर नामदेव-३	१६) वानखेडे गदानंद बाबूराव-२
१७) वानखेडे धोंडू देवराव-२	१८) अस्कर भगवान संपत-१
१९) अस्कर रमेश भिका-१	२०) अस्कर सखाराम संपत-१
२१) लोखंडे भगवान केशव-१	२२) बोहाळे नामदेव शिवराम-२
२३) राऊत ज्ञानेश्वर किशन-२	२४) शर्मा भंवरलाल मरकचंद-१
२५) शर्मा माणिकचंद देवरमल-१	२६) शर्मा शंकरलाल देवरमल-३
२७) शेख लतीफ-२	२८) शेख रहेमान शेख हनीफ-३
२९) शेख रज्जाक शे. हनीफ-२	३०) शेख कय्युम शेख नबी-२
३१) शेख गफार शेख हनीफ-३	३३) शेख गनी-२
३३) शेख रज्जाक शेख अब्दुल-३	३४) शेख सत्तार शेख हनीफ -२
३५) शेख नबी शेख हुसेन-२	३६) शिरसाठ अंबादास-२
३७) कुंभार उत्तम लक्ष्मण-१	३८) कुंभार रामदास-२
३९) काळे रामदास किसन-२	४०) काकडे भगवान-२
४१) काकडे लक्ष्मण-२	४२) कुमावत आबा पंडित-१
४३) कुमावत रमेश पंडित-१	४४) कुमावत शामराव तानाजी-२

४५) गव्हाने सुनील नामदेव-२	४६) गुढेचा साहेबचंद-४
४७) देठे रमेश -१	४८) देठे गजानन बाबाराव-२
४९) देठे समाधान भीमराव -१	५०) देशमुख पांडूरंग रामकृष्ण-१
५१) देशमुख प्रकाश रघुनाथ-१	५२) देशमुख प्रकाश दामू-१
५३) देशमुख भास्कर दौलत-१	५४) देशमुख महेश शिवाराजीराव-३
५५) देशमुख मधुकर रामकृष्ण-१	५६) देशमुख बाबुराव दौलत-१
५७) देशमुख रामकृष्ण त्र्यंबक-२	५८) देशमुख शेषराव केशव-२
५९) देशमुख विकास रघुनाथ-१	६०) देशमुख साहेबराव त्र्यंबक-२
६१) देशमुख सदाशिव दौलत-१	६२) देशमुख सुधाकर रामकृष्ण-१
६३) देशमुख नागेश रघुनाथ-२	६४) दाभाडे गदानंद रघुनाथ-१
६५) संकलेचा मोतीलाल-१	६६) सोनवणे मधुकर दगडू-१
६७) चौधरी प्रल्हाद संपत-१	६८) धामोडे सदानंद उत्तम -१
६९) जोशी शंकर सोनजी-२	७०) जाधव ओंकार ज्ञानबा-३
७१) जैन प्रदिप मागीलाल-१	७२) जैन इंदरचंद-१
७३) जैन शंकरमल डोंगरमल-१	७४) जैन हरकचंद मोतीलाल-२
७५) जैन तेजराज रतनलाल-१	७६) जैन ताराबाई नंदलाल-१
७७) जैन संजय तेजमल-१	७८) जैन नंदलाल डोंगरलाल-१
७९) झंवर रामनारायण डॉक्टर-२	

आर्थिकदृष्ट्या वरच्या स्तरातले लोकही या यादीत आहेत. आता या यादीचे काय करायचे? हा प्रश्नच आहे. कारण, जोपर्यंत नळावर लावत असलेल्या या विद्युत मोटारी बंद होत नाही, तोपर्यंत सर्वांना सारख्या दाबाने पाणी कसे येईल? मित्रांनो, हे सर्व प्रश्न तुम्हीच सोडवायचे आहेत. कोणतीही पाईप लाईन केली, कशीही रचना केली तरीही विद्युत मोटारीमुळे टाकीतले पाणी सर्वांना सारख्या प्रमाणात आणि सारख्या दाबाने मिळणार नाही. हा एक प्रश्न आहे. तसेच राहिलेल्या सहाशे फुटाची पाईपलाईन जी करायची, ती नेमकी कशी करायची? हा दुसरा प्रश्न आहे. तिसरा प्रश्न माझ्यासमोर असा आहे की,

या सर्व मोटारी असल्या, तरी या मोटारी चालायलाच नकोत, असा काहीतरी उपाय करावा लागेल.

समजा या सर्व मोटारी काढून टाकण्याचा ठराव जरी केला, तरी ते काही शक्य होणार नाही! आणि समजा जमले तरी पुन्हा मोटारी लावल्या तर मग काय करावे? याचाच अर्थ असा आहे की, त्यावर उपाय हाच आहे की, संबंधितांनी आपापल्या मोटारी वापरणे बंद करणे गरजेचे आहे तरच सर्वांना सारखे आणि व्यवस्थित पाणी मिळू शकेल, समजा सर्वांचे पाण्याचे नळ जमिनीवर एक सारख्या उंचीवर घेतले तरी, त्यामुळेही हा प्रश्न फारसा सुटणार नाही. आज ११६३ कनेक्शनपैकी फक्त १६० लोकांनी पैसे भरलेले आहेत, आणि त्या लोकांना सामाजिक बांधिलकी समजते, असे म्हणायला हरकत नाही. थोडक्यात तुम्ही नळाच्या कनेक्शनचे पैसे सर्वजण भरत नाहीत, पाणी पट्टीही भरत नाहीत आणि पुन्हा पाणी मिळत नाही अशी तक्रारही करता? हे प्रश्न सोडवायला शासन येणार आहे! जैन चॅरिटीज येणार आहे ! भाऊ येणार आहेत, यापैकी काय होणार आहे? आणि समजा सर्व ठिकाणी व्यवस्थित पाणी मिळेल अशीही व्यवस्था जरी केली आणि तुम्ही स्वतःच तुमचे प्रश्न सोडविण्याचा प्रयत्न केला नाही, तर काय होईल?

आरोग्य चांगले राहण्यासाठी आपण रस्ते बांधले, नाल्या आणि गटारी बांधल्या, पण त्यावर तुम्ही गुरेढोरे बांधायला लागले तर मग त्या रस्त्याचा काय उपयोग होणार आहे? अशा लोकांचीही यादी करायला सांगितलेली आहे ती अजून तयार झाली नाही पण असे गुरेढोरे बांधणाऱ्यांचीसुद्धा ८० लोकांची आहे आणि सगळे असेच चालणार असेल तर मग हे सर्व करायचे तरी कशासाठी? आणि त्यासाठी गाव स्वतःहून उभे राहायला तयार नसेल, शेजारी काही बोलणार नसतील, ग्रामपंचायतचा सभासद काहीच बोलणार नसेल तर काही उपयोग नाही. पोलिसांनासुद्धा एखादा असा ठराव ग्रामपंचायतीचा करून पाठवायला पाहिजे की, 'काही लोक पाण्याच्या मोटारी नळाला लावतात आणि त्यामुळे इतरांना पाणी मिळत नाही, तरी यांच्या विद्युत मोटारी काढण्याची व्यवस्था करावी.'

जिल्हा परिषदेकडून एखादा ठराव करून देऊ की, आमच्याकडून काही वसुली होत नाही, तरी वसुलीसाठी पुढील जे काही कायदेशीर मार्ग असतील, ते आपण अवलंबावे, म्हणजेच काय? की, आपण पराधीन व्हायचे, आणि सगळी कामे दुसऱ्यांना करायला लावायची, असे जर तुम्ही ठरवले असेल तर आपण तसेच करू. 'शिक्षण' ही एक बाब वगळता, मी यापुढे तुमचा सहभाग ज्यामध्ये आहे तेच काम करणार आहे आणि तुमचा

सहभाग ज्यामध्ये नाही ते कशासाठी करायचे माझ्याकडे काही लोक आले होते, त्यांनी राममंदिर बांधण्याचा प्रस्ताव माझ्यासमोर ठेवला, खूप चांगली गोष्ट आहे. तेव्हा मी त्यांना विचारले की, सांगा तुम्ही किती पैसे गोळा करणार आहात! तर काही लोकांनी पैसेही गोळा करून आणलेत.

आपल्यासमोर आणखी एक प्रश्न मोठा रस्त्याचा प्रश्न आहे, गावात काही रस्ते होऊ शकले नाही, म्हणजे न झालेले रस्ते कोणते आहेत आणि त्यात कोण-कोणत्या अडचणी आल्या ते तुम्हाला सांगतो. श्री शिवाजी पाटील यांचे घर ते गढी हा मोठा रस्ता आहे आणि त्यात डॉ. झंवर यांचा ओटा, श्री. शिवाजी पांडरे यांची मोरी आणि ओटा येतो ते तोडायला तयार नव्हते सदर बाबतीत महेशभाऊ यांना सांगितले असता, आपले काही नडत नसेल, तर मोरी, ओटा तोडून घ्या असे त्यांनी सांगितले, अपेक्षित सहकार्य मिळाले नाही. तोडून कसे घ्यायचे? संबंधितांनी स्वतः उभे राहायला पाहिजे, त्यासाठी गावाला सहकार्य केले तर चांगला २० फुटाचा रस्ता तयार होऊ शकतो. त्यामुळे त्या लोकांच्या मित्रांनी त्यांना समजावून सांगून हे रस्त्याचे काम घडवून आणावे. आबा कुमावत यांचे घर ते मराठी शाळा हा रस्ता आहे, त्यात १८ फुटाचा रस्ता आणि दोन फुटाची गटार करायची होती, त्यात श्री. बळीराम पाटील आणि तुकाराम काळे यांनी बदामाची झाडे लावलेली आहेत. झाडे न तोडता आपण दोन्ही बाजूंनी अर्धा रोड करून रस्ता तयार करणार होतो, परंतु श्री. बळीराम पाटील यांच्या मुलाने त्यात आडकाठी केली.

वाद निर्माण झाले, रस्ता होऊ शकत नाही, ग्राम पंचायत सदस्य वा सरपंच यांचे सहकार्य मिळाले नाही. त्याप्रमाणे मराठी शाळेसमोर नागो रघुनाथ देशमुख आणि भीमा टेलर, सुपडू मगर यांच्या आडकाठीमुळे रस्त्याचे पाणी महेशभाऊंनी विकास आस्कार यांच्या हद्दीतून काढण्यास नकार दिला त्यामुळे हा रस्ता होऊ शकला नाही. गजानन वावदे यांच्या घरासमोरील रस्ता पहा. आज रस्त्याची गटार पूर्ण आहे, रस्ता सोलींग करून पूर्ण आहे, रस्ता भरण्यासाठी आधी काही नडल्यास मी तिथली जागा सोडायला तयार आहे असे सांगितले होते. मात्र कॉक्रीट भरताना त्याने शब्द बदलले, कॉक्रीट करू दिले नाही! श्री. तांदळे-मुळे गल्ली हा रस्ता दहा फूट आणि दोन फूट गटार असा घ्यायचा होता त्यावेळी श्री. तांदळे यांचे फक्त अंगण होते, मात्र इथे रस्ता होत आहे असे कळल्यावर आपण जागा घेऊ नये, म्हणून सदर जागेवर जवळपास २५ ते ३३ फूट लांब भिंत त्यांनी बांधली.

सदर बांधकाम होत असताना आपले प्रतिनिधी विलास जाधव आणि ग्रामपंचायत सदस्य फरतांडे गेल्यावरसुद्धा त्यांचेही ऐकले नाही. नंतर सर्व सरपंच, ग्रामस्थ, सर्वांनी समजावूनसुद्धा त्याने ऐकले नाही आणि रोड होऊ दिला नाही. माजी सरपंच तेजराज जैन आणि हरकचंद जैन यांचे रस्त्यालगत गुरांचे गोठे असून श्री. तेजराज जैन भिंत तोडण्यास तयार झाले, परंतु हरकचंद जैन यांनी ही भिंत तोडून बांधून द्यावी असे सुचविले त्यामुळे हा रस्ता होऊ शकला नाही. अमीर शेख गल्ली- सदर रस्ता हा मस्जीदची भिंत आणि सखावट पहेलवान यांचा घराचा ओटा मध्ये आहे, सदर मस्जीदची भिंत तोडण्याचा निर्णय मुस्लीम बांधवांनी घेतला, त्याप्रमाणे मोठे भाऊ यांना समाजातील मान्यवरांच्या सहीनिशी पत्र पाठविले. भाऊंनी भिंत तोडून नवीन भिंत बांधून द्यावयास सांगितले, या पत्रास मंजुरी मिळाली मात्र ज्यावेळी रस्ता करण्यास सुरुवात झाली त्यावेळीस मुस्लीम बांधवांनी आडकाठी केली. तसेच अमीर शेख यांनीही ओटा तोडण्यास नकार दिला.

श्यामभाऊ-भीमा टेलरच्या मागची गल्ली- या रोडमधून बापू फरकांडे यांचा दोन-अडीच फूट घेराचा कोपरा मध्ये येतो, तो ते काढण्यास तयार नाही. रस्त्याची गरज नाही, असे ते म्हणतात. रस्ता होऊ शकला नाही. मधुगिर गोसावी यांचे घर रस्त्यातच असून, ते ही काढण्यास तयार नाहीत, तीन चार वेळेस ग्रामपंचायत सदस्य तसेच जैन चॅरीटीजचे कर्मचारी जाऊनसुद्धा ते समजून घेऊ शकले नाही, रस्ता होऊ शकत नाही. श्रीरामभाऊ काटे यांच्या गल्लीत पाच फुटाचा रोड आहे, तेथील नीलेश जाधव यांनी बाथरूम तोडण्यास नकार दिला, बाथरूम रस्त्याच्या मध्ये येते, रस्ता होऊ शकत नाही. सदर रस्ते मिळून एकूण ११२५ मीटर म्हणजे जवळपास ३००० फूट रस्त्यांचे काम बाकी आहे.

आता महत्वाचा मुद्दा असा की, पैसे द्यायला तयार आहोत, रस्ते बांधायला तयार आहोत आणि पहा, तुमच्यापैकी काही लोक कशा पद्धतीने नडतात! 'नडतात' हा शब्द खूप सौम्य झाला; त्याला 'छळतात' असेच म्हणता येईल! थोडक्यात हे रस्ते बांधत असताना किती किती आणि कशा अडचणी आल्यात, हे सर्व लिहून ठेवले आहे.

तर तुम्हीच मला सांगा की, ठोस निर्णय घ्यायला ग्राम पंचायत सदस्य इथे बसलेले आहेत, पैसे आहेत, रस्त्याचे काम प्रगतीपथावर आहे, आत्तापर्यंत किती सुंदर रस्ते झाले, ते तुम्ही पाहत आहात, त्यामुळे गावातील वातावरण किती शुद्ध झाले, असे असूनही तुम्ही काही कारणांसाठी रस्ते करू देत नाही, तरी या सर्व चांगल्या कामासाठी तुम्ही तुमचे स्वतःचे वजन का खर्च करत नाही? या आडकाठ्या घेणे वगैरे, या सर्व गोष्टींना मी काय

शिक्षणासोबत संस्कारही महत्वाचे.

करणार? माझ्याकडून होईल ते सर्व प्रयत्न तर मी करतच आहे आणि ग्रामपंचायत सदस्य चांगले काम करत आहेत. तुमचे सहकार्य नसेल तर हे सर्व कसे होईल? मला असे वाटते की, आज जे लोक इथे हजर आहेत त्यापैकी ज्यांनी ज्यांनी अर्धवट राहिलेल्या रस्त्यांना ना हरकत दिली त्यांचे निर्णय तरी आज घेऊन टाका. मित्रांनो, ठरलेल्या सर्व गोष्टींना कृतीत उतरवण्याचा प्रयत्न करा.

जय हिन्द! जय महाराष्ट्र!